

УДК 631.11

Т. В. Мазана,
ст. викладач, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
В. П. Ткаченко,
к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

T. Mazanaya,
p. teacher,
V. Tkachenko,
Ph.D., Associate Professor, Dnepropetrovsk State Agrarian University of Economics

FARM DEVELOPMENT UKRAINE IN VIEW OF THE WORLD EXPERIENCE

Феномен фермерства викликає пильну увагу вчених і практиків аграрної сфери нашої країни. Фермерство розглядається як одна із основних складових, що забезпечує продовольчу безпеку країни. Відповідно до цього актуальними є дослідження, які присвячені проблемам формування і розвитку фермерських господарств України на сучасному етапі, враховуючи стратегічні пріоритети країни та світовий досвід.

The phenomenon is farming attention of scholars and practitioners agricultural areas of our country. Farming is regarded as one of the key components that ensure food security. In accordance with the relevant research is that devoted to the problems of formation and development of farms Ukraine at present, given the strategic priorities and global experience.

Ключові слова: аграрне виробництво, фермерське господарство, ефективність, конкурентоспроможність, підприємництво, галузь.

Key words: farming, farm, efficiency, competitiveness, entrepreneurship, industry.

ВСТУП

Україна є аграрною державою, тому сільське господарство є однією із важливих галузей, яка вирішує продовольчу безпеку країни. Важливим елементом розвитку галузі є відродження села і провідна роль у цьому повинна належати фермерству. Як форма вільного підприємництва, фермерство здійснюється на основі економічної вигоди. Але, оскільки це переважно сімейний бізнес, то розвиток фермерства, перш за все, вирішує соціальні проблеми на селі. Саме в цьому контексті і слід розглядати умови розвитку фермерства.

МЕТА СТАТТІ

Дослідження присвячені проблемам формування і розвитку фермерських господарств України з урахуванням світового досвіду. Як форма малого підприємництва фермерські господарства мають ряд переваг, які дозволяють їм бути ефективними і конкурентоспроможними. По обсягам виробництва і по кількості споживчих продуктів фермери розвинутих країн забезпечують власні потреби. Фермерство — це не просто форма організації праці, а спосіб життя селянина, що поєднує професійну діяльність, його психологію та соціальний стан.

Таблиця 1. Динаміка розвитку фермерських господарств України

Показники	Роки						2013 у % до 2005
	2005	2009	2010	2011	2012	2013	
Загальна кількість ФГ	42445	41906	41524	40965	40676	40752	96,0
Площа с.-г. угідь ФГ, тис. га	3661,2	4298,6	4290,8	4345,9	4389,4	4451,7	121,6
в т. ч. ріллі	3492,6	4165,1	4161,9	4221,9	4260,7	4310,0	123,4
В розрахунку на 1 ФГ, га:							
с.-г. угідь	86,3	102,6	103,3	106,1	107,9	109,2	126,5
– ріллі	82,3	99,4	100,2	103,1	104,7	105,8	128,6
Валова продукція сільського господарства, млн грн. (в порівн. цінах 2010 р.)	8177,5	12119,1	11965,8	16192,5	14111,1	19091,4	233,5
в т. ч.: рослинництва	7719,2	11125,2	10840,9	14997,7	12843,1	17695,3	229,2
тваринництва	458,3	993,9	1124,9	1194,8	1268,0	1396,1	304,6
в розрахунку на 1 ФГ, тис. грн.	192,7	289,2	288,2	395,3	346,9	468,5	243,1
Структура валової продукції сільськогосподарського виробництва							
Валова продукція всього	4,6	6,1	6,1	6,9	6,3	7,6	+ 3,0 в.п.
в т. ч.: рослинництва	6,7	8,6	8,7	9,2	8,6	10,8	+ 4,1 в.п.
Тваринництва	0,7	1,5	1,6	1,7	1,7	1,8	+1,1 в.п.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проблемам формування і розвитку фермерських господарств присвячені труди вітчизняних вчених, зокрема, Амосова О.Ю., Горьового В.П., Макаренка П.М., Мельника Л.Ю., та інших. Ще на перших етапах становлення фермерства вчені відмічали, що в Україні для розвитку фермерських господарств необхідно вирішити питання кредитування і кооперування, кадрового та технічного забезпечення. В послідовних етапах вчені, аналізуючи досвід ведення фермерства в інших країнах, зокрема, в США, Фінляндії, Німеччині прийшли до висновку, що розширення і розвиток фермерства — це лише один із багатьох напрямів реформування аграрних відносин з метою створення високопродуктивного сільського господарства.

В Україні, незважаючи на існування різного роду труднощів, фермерство продовжує

розвиватися. Аналіз статистичних даних показує, що за період з 2005 по 2013 роки кількість фермерських господарств зменшилась на 1693 одиниці, але відбуваються зміни на якісному рівні. Збільшується кількість сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне фермерське господарство. В середньому одне господарство оперує 109,2 га, що вдвічі більше, ніж у країнах ЄС.

За даними таблиці 1 в Україні в 2013 році функціонувало 40752 фермерських господарств, що становить 3,2 % до загальної кількості діючих підприємств. Використовуючи 4451,7 тис. га сільськогосподарських угідь фермерські господарства за цей період виробили 7,6 % валової продукції. Більшість господарств спеціалізується на виробництві продукції рослинництва — 10,8 %. Питома вага виробництва продукції тваринництва незначна — всього 1,8 %, проте за аналізуємий період спостерігається її збільшення на 1,1 в. п. За період

Таблиця 2. Результати сільськогосподарської діяльності фермерських господарств України, млн грн.

Показник	2011	2012	2013	2013 у % до 2011
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції та послуг	13935,5	17936,5	17491,4	125,5
в т. ч. від с.-г. продукції	13644,3	17611,2	17170,9	125,8
з неї: рослинництва	12592,2	16516,6	15892,7	126,2
Тваринництва	1052,1	1094,6	1278,2	121,5
Прибуток, збиток (-) від реалізації с.-г. продукції та послуг	3428,5	3914,4	2844,8	83,0
в т. ч. від с.-г. продукції	3415,9	3828,2	2765,9	81,0
з неї: рослинництва	3386,3	3814,4	2733,7	81,0
Тваринництва	29,6	13,8	32,2	108,8
Рівень рентабельності с.-г. діяльності, %	32,6	27,9	19,4	-13,2 в.п.
в т. ч.: виробництва с.-г. продукції	33,4	27,8	19,2	-14,2 в.п.
з неї: рослинництва	36,8	30,0	20,8	-16,0 в.п.
Тваринництва	2,9	1,3	2,6	-0,3 в.п.

Таблиця 3. Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах України за організаційно-правовими формами господарювання, 2013 рік, %

Показники	Державні	Недержавні	В тому числі			
			господарські товариства	приватні підпр-ва	виробничі кооперативи	фермерські господарства
Продукція сільського господарства та послуги	0,1	11,6	11,0	14,3	3,6	19,4
в т.ч. продукція сільського господарства	0,4	11,4	10,5	14,3	3,5	19,2
Продукція рослинництва	8,1	11,2	9,2	17,1	13,7	20,8
Продукція тваринництва	-14,8	11,9	14,3	-1,1	-17,1	2,6

з 2005 по 2013 роки темп приросту виробництва валової продукції фермерських господарств склав 133,5 %, в т.ч. по галузям: рослинництва — 129,2, тваринництва — 204,6 %.

Найбільш повно результати діяльності фермерських господарств відображають показники прибутковості. В таблиці 2 наведено показники, які свідчать про те, що за останні роки даний сектор економіки в цілому був прибутковим.

Рівень рентабельності як від сільськогосподарської діяльності в цілому, так і від виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема, становив у 2013 році в межах 19 %. Більш рентабельною була галузь рослинництва — 20,8 %, менш прибутковим було виробництво продукції тваринництва — 8,8 %.

Важливим аспектом аналізу господарської діяльності є порівняння показника рівня рентабельності фермерських господарств з іншими формами господарювання (табл. 3).

Аналіз статистичних даних показує, що в 2013 році найвищий рівень рентабельності продукції сільського господарства був у фермерських господарств і приватних підприємств відповідно — 19,4 і 14,3 %. Аналогічна ситуація спостерігається в галузі рослинництва. Щодо продукції тваринництва, то позитивний показник отримали господарські товариства і фермерські господарства відповідно — 14,3 та 2,6 %. Господарства інших організаційних форм показали від'ємний результат, тому вважаємо, що саме галузь тваринництва є перспективною для фермерів. Для дрібних фермерів — це виробництво молока, есклюзивних сирів або якихось екологічних "локальних" продуктів. Це такий бізнес в якому потребується індивідуальний підхід, де необхідно кожну корову знати "в лице". А це можливо на фермі, де утримується максимум 100 корів і яку обслуговує одна

сім'я. Це підтверджує і досвід багатьох країн з розвинутим фермерством — США, Фінляндія, Німеччина.

У США 98 % ферм сімейного типу. Кількість малих ферм в цій країні в останні роки зростає і це пояснюється, зокрема, збільшенням сільського населення. У Фінляндії діє близько 70 тис. фермерських господарств, головною галуззю є тваринництво. Лише 5 % господарств залучають найманих робітників і то лише на літній період. Інші 95 % молочних ферм зі своїм господарством справляється самостійно — так звані сімейні ферми. На фермах повна автоматизація, працюють чоловік з дружиною, які в середньому обслуговують 50 голів. Діти, незалежно від віку, завжди в курсі фермерських справ і завжди помічники.

Сільське господарство Німеччини також представлено малими сімейними фермами. Країна має переважно дрібні за площею господарства, середній розмір становить 50—60 гектарів. Тваринництво в цій країні досягло особливого зростання, його питома вага в структурі товарної продукції складає 80 %.

В Україні монополізація ринку привела до зростання вартості товарів і видавлюванні мілких гравців з аграрного ринку. За роки незалежності значно скоротилася (майже на 40%) кількість виробників молочної продукції. Ринком молочної продукції управляють декілька крупних компаній. Формула ціни така: чим менше виробників, тим нижча конкуренція, тим дорожче продукт. Але проблема не лише в наявності виробників, а і в доступності ринків збуту. В країні близько 100 компаній-виробників сиру, проте 60 % ринку утримує лише близько 10 великих компаній. Потрапити зі своїм товаром на полки потужних торгівельних мереж дуже непросто. Напряму із супермаркетами працює лише невелика кількість потужних ви-

робників. Малі і середні підприємства традиційно працюють через посередників. Ця схема зі старту здорожчує продукт на 15—20 %.

Мало не основним фактором дороговизни української продукції — є дорогі гроші. Ставки кредиту в банках України складають 20—30 %. Будь-який американський, німецький, британський, французький підприємець при таких ставках працювати не буде. В США льготний кредит для малого бізнесу — 9 % річних, в Німеччині, де одна із кращих державних підтримок стартового бізнесу в Європі — 4—6 % річних. Відносно дешевий фінансовий ресурс, яким користуються західні бізнесмени, щадить собівартість товару.

Нерозвинутий фінансовий ринок України вбиває аграрний ринок, приводить його до стану неповноцінності. За 20 з лишнім років панування корупції, монополії та високих кредитних ставок вчетверо скоротилося поголів'я худоби і на точці замерзання залишається врожайність зернових культур. Ускладнюється діяльність більшості фермерів ще й тим, що не мають складських приміщень і тому змушені продавати отриманий врожай зернових за низькими цінами, відразу після його збирання.

Країна має 32 мільйони гектарів ріллі, що створює унікальні можливості займатися такими високорентабельними галузями, як: ягідництво, садівництво, виноградарство, а не спеціалізуватися лише на виробництві зернових. Україна близько 70% плодів і ягід імпортує. Закрити цей дефіцит можуть фермери, зайнявшись їх вирощуванням на площі 15—20 га. Цей бізнес повинен знаходитись у власності однієї сім'ї, де працюють всі її члени. Тільки така модель може забезпечити ефективний сімейний бізнес. Особливість цього виробництва — довгострокові інвестиції.

Взятись за розвиток сімейного фермерства обіцяли в Мінагропроді України. Згідно із заявою міністра аграрної політики в 2014 році пропонувалось посилити стратегічні і тактичні кроки щодо створення умов для їх швидкої інтеграції в організований ринок і прискореного розвитку, навіть більш високими темпами, ніж це сьогодні демонструє великотоварне виробництво. Малі, в т.ч. сімейні господарства, які візьмуть на себе відповідальність за виконання базових вимог суспільства щодо безпеки та якості харчових продуктів, натомість повинні отримувати підтримку і сприяння з боку держави і суспільства.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження діяльності фермерських господарств показали, що в Україні фермерський рух продовжує розвиватися, незважаючи на різного роду труднощі. Тому цілком очевидно, що фермерство може і повинно стати одним із провідних організаційних форм господарювання на селі, але при певній державній підтримці. Це дозволить позитивно вплинути на ефективність виробництва, зайнятість населення, активізувати підприємництво та відродження села.

Література:

1. Гуцаленко О.О. Європейське фермерство / О.О. Гуцаленко // Агроінком. — 2008. — № 3. — С. 51—54.

2. Дем'яненко М.Я., Іваніна Ф.В. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іваніна // Економіка АПК. — 2009. — № 9. — С. 3—9.

3. Касл Э., Бекер М., Нельсон А. Эффективное фермерское хозяйство / Э. Касл, М. Бекер, А. Нельсон (пер. с англ.). — М.: Агропромиздат, 1991. — 496 с.

4. Макаренко П.М. Модели аграрной экономики: монография / П.М. Макаренко. — К.: ННЦІАЕ, 2005. — 682 с.

5. Макаренко П.М., Мельник Л.Л. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку світового сільського господарства / П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 145—152.

References:

1. Hutsalenko, O.O. (2008), "European farming", *Ahroinkom*, vol. 3, pp. 51—54.

2. Dem'yanenko, M.Y. and Ivanina, F.V. (2009), "State support as a Factor of competitive agricultural production", *Economy APK*, vol. 9, pp. 3—9.

3. Castle, E. Becker, M. and Nelson, A. (1991), *Effective farmerskoe hozyaystvovanye* [Effective farm business entity], *Agropromizdat*, Moscow, RF.

4. Makarenko, P.M. (2005), *Modeli ahrarnoi ekonomiky* [Models of Agricultural Economics], *NNTSIAE*, Kyiv, Ukraine.

5. Makarenko, P.M. and Melnyk, L.L. (2008), "Farming Ukraine in the context of trends in global agriculture", *Economy APK*, vol. 4, pp. 145—152.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2015 р.